

Gavhar USMANALIYEVA,
O'zMU "Umumiy psixologiya" kafedrasida o'qituvchisi
E-mail: usmanaliyevag@mail.ru

O'zMU dosenti N.M. Mullaboyeva taqrizi asosida

FACTORS AFFECTING THE EDUCATIONAL PROCESS OF POLINGUISM

Annotation

People need an organized means of communication in any social structure. This tool is usually called a language. Although the term language seems difficult to define precisely due to its social complexity, there is a general consensus among linguistic scholars that it is a system of symbols intended for communication purposes. This system includes a set of objects organized as a whole and placed in such a way that they act together to perform a certain function [1]. Language as a means of communication between people includes many features: it is governed by rules, it is a system, it performs functions such as providing information, expressing feelings and emotions, establishing relationships, exercising power, and marking identity [2]. As people use more than one language, terms like bilingualism, trilingualism, and multilingualism arise.

Key words: Language, polylingualism, educational process.

ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ПОЛИНГВИЗМА

Аннотация

В статье представлен краткий аналитический обзор влияния полиязычия на образовательный процесс и его факторы, его последствия, преимущества в образовании и правильные пути его достижения. Полиязычие означает грамотное говорение на нескольких языках. В целом существуют формальные и неформальные практики полиязычия. Лингвистические результаты включают построение смешанных языков в языковой среде, разработку стратегий межкультурного общения и навыков межкультурного общения. С точки зрения вкуса, преимущества многоязычия включают создание и признание культурной осведомленности, повышение академической и образовательной ценности, повышение творческих способностей, социальную интеграцию и понимание местных языков.

Ключевые слова: Язык, полилингвизм, образовательный процесс.

POLINGVIZMNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLARI

Annotatsiya

Maqolada polilingvizmning ta'lim jarayoniga ta'siri va uning omillari, uning oqibatlari, ta'limdagi foydalari va unga erishishning to'g'ri yo'llari haqida qisqacha tahliliy so'rov berilgan. Polilingvizm bir nechta tillarda malakali gapirishni anglatadi. Umuman olganda, Polilingvizmning rasmiy va norasmiy amaliyotlari mavjud. Lingvistik oqibatlarga lingvistik muhitda aralash tillarni yaratish, madaniyatlararo muloqot strategiyalari va madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini oshirish kiradi. Ta'mda polilingvizmning afzalliklariga madaniy ongni yaratish va qadrlash, akademik va ta'lim ahamiyatini oshirish, ijodkorlikni oshirish, jamiyatda moslashish va mahalliy tillarni qadrlash kiradi.

Kalit so'zlar: Til, polilingvizm, ta'lim jarayoni.

Kirish. Odamlar har qanday ijtimoiy tuzilishda uyushgan aloqa vositasiga muhtoj. Ushbu vosita odatda til deb ataladi. Ijtimoiy murakkabligi tufayli til atamasiga aniq ta'rif berish qiyin bo'lib tuyulsa-da, til ziyolilari orasida bu aloqa maqsadlari uchun mo'ljallangan ramzlar tizimi ekanligi haqida umumiy fikr mavjud. Ushbu tizim bir butunga tashkil etilgan va ma'lum bir funktsiyani amalga oshirish uchun birgalikda harakat qiladigan tarzda joylashtirilgan obyektlar to'plamini o'z ichiga oladi [1]. Til odamlar o'rtasidagi muloqot vositasi sifatida ko'plab xususiyatlarni o'z ichiga oladi: qoidalar bilan boshqariladi, tizim bo'lib, axborot berish, his-tuyg'u va his-tuyg'ularni ifodalash, o'zaro munosabatlarni o'rnatish, hokimiyatni qo'llash va o'ziga xoslik belgisi kabi vazifalarni bajaradi [2]. Odamlar bir nechta tillardan foydalanganligi sababli, ikki tillilik, uch tillilik va ko'p tillilik kabi atamalar paydo bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Ba'zi nazariyalar ijtimoiy kontekst va til rivojlanish vositasi ekanligini ko'rsatadi (Cockcroft, 2009). Shunday nazariyalardan biri Lev Vygotskiyning sotsial konstruktivistik nazariyasi bo'lib, u til va tafakkurning o'zaro ta'sirini hamda uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi. Nazariya ijtimoiy tartibsizliklarni va sinflardagi turli ijtimoiy va madaniy guruhlarni qamrab olgan ta'lim muhitida ishlab chiqilgan (Kozulin, 2003). Janubiy Afrikadagi sinflar o'xshash xususiyatlarga ega, chunki ko'p madaniyatli sinflar til va madaniyat ko'pincha bog'langan haqiqatdir (Webb, 1995). Shu sababli, Vygotskiyning ijtimoiy nazariy asoslarini Janubiy Afrikadagi sinflarda, shuningdek, tillardan foydalanish va rivojlantirishni o'z ichiga olgan har qanday ta'lim maydonida qo'llaniladi.

Vygotskiyning nazariyasi bolalarni o'rganishda faol ishtirok etadilar. U o'rganishni ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan ko'rib chiqadi (Conkbayir va Paskal, 2014). Muayyan jamiyat tili kabi psixologik vositalar shaxs tomonidan o'ziga xos tarzda qabul qilinadi va xotira va idrok bilan bog'liq kognitiv jarayonlar uchun ishlatiladi (Kozulin, 2003). Til o'rganish boshqalar bilan o'zaro munosabatlarda, ya'ni shaxslar va atrof-muhit o'rtasidagi aloqada muhim rol o'ynaydi (Conkbayir va Paskal, 2014).

Muhokama va natijalar. Maqola quyidagi to'rtta asosiy maqsadga tayangan: ko'p tillilik amaliyotini qisqacha o'rganish, ko'p tillilik amaliyotining umumiy oqibatlarini muhokama qilish, ta'limda ko'p tillilik amaliyotining ba'zi asosiy afzalliklarini yoritish va ta'limda ko'p tillilik amaliyotiga erishish yo'lini muhokama qilish.

Dunyodagi odamlar sonining ko'payishi bilan ikki tillilar soni hozirda ikki baravar ko'payishi mumkin. Ma'ruzachilar sonining ko'payishi, ehtimol, ko'plab mamlakatlar tomonidan, ayniqsa savdo va savdo, innovatsiyalar, shuningdek, texnologik taraqqiyot sohasida qabul qilingan mintaqaviylik va internatsionalizm tamoyillari bilan bog'liq. Ushbu tamoyillar ma'ruzachilarni muloqotni amalga oshirish uchun ishlaydigan tillarni yaxshi bilishlarini talab qiladi. Xitoy, ingliz, rus, ispan, hindu, portugal, bengal, nemis, yapon, arab, urdu, frantsuz, malay-bahasa, italyan, teluga va tamil tillarida, odatda, har birida taxminan 50 million kishi birinchi til sifatida so'zlashadi [3]. Ushbu tillar dunyoning ko'plab mamlakatlarida rasmiy bo'lib, rasmiy ko'p tillilik amaliyotiga hissa qo'shadi. Umuman olganda, so'nggi hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, dunyoda 7000 ga yaqin til mavjud. Mintaqaviylik amaliyoti tufayli ko'plab mamlakatlar va ittifoqlar o'z faoliyatlarini amalga oshirish uchun ona tillaridan tashqari umumiy tilga ega bo'lishni xohlashadi.

Maqolada ta'lim sohasida ko'p tillilikni qo'llashning nafaqat ta'lim muassasalaridagi rasmiy ta'limda, balki uyda norasmiy sharoitlarda ham foydalari muhokama qilinadi. Shu sababli, rasmiy yoki norasmiy ta'limda ko'p tillilikning ba'zi asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat: Ikkidin ortiq tilni bilish bizga shaxsiy va professional kontekstda ko'p odamlar bilan muloqot qilish imkonini beradi. Buning sababi shundaki, odamlar ega bo'lgan juda ko'p bilimlarga ko'pincha faqat ma'lum tillar orqali samarali kirish mumkin [2], xoh rasmiy yoki norasmiy. Biroq, ko'pgina davlatlarda odatda ona tillari sifatida qaraladigan norasmiy tillar biz ega bo'lgan bilimlarni samarali va aniq taqdim etish uchun qulay vosita bo'lib qoladi. Bu mahalliy tilni bilish tegishli tillarda so'zlashuvchilarning tanasida mavjud bo'lgan ulkan donolik, tajriba, bilim va ko'nikmalar omboriga kirish imkonini beradigan isbotlangan holatlarda aniq namoyon bo'ladi [2]. Shuning uchun ko'p tillilik katta manbadir [2]. Qachonki kishi davlat tilini bilsa va mahalliy tillarda mukammal so'zlashsa, bilimlarni sintez qilish va shunga mos ravishda ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun bilimlarni sintez qilish va aniq ifodalashning afzalliklarini anglash uchun ta'limga mahalliy tillarni kiritish kerak.

Boshqa olimlar, masalan, faqat bitta tilni biladigan har qanday odam muloqotda umuman cheklangan hayvonlardan farq qilmaydi, deb ta'kidlaydilar. Shunday qilib, bir tilli odamni muloqot to'sig'i bo'lgan cheklangan hayvon deb ta'riflash mumkin [6]. Bu shuni anglatadiki, hayvonlar haqiqiy dunyoda faqat bitta narsa bilan bog'liq bo'lgan xabarlar ega, masalan, dushmanga qarshi turish, juftlashish uchun o'ziga xos hidlarni jalb qilish va chet elda o'rdak chaqirish [6]. Bir tilda gapirishni til rivojlanishining golofrastik bosqichiga tenglashtirish mumkin [1]. Bu shuni anglatadiki, bir tilli odamni hali ham tilni o'zlashtirish va rivojlantirish jarayonida bo'lgan va keng muloqot qilish uchun boshqa tillarni o'rganishi kerak bo'lgan shaxs sifatida ko'rish mumkin. Shunday qilib, ko'p tillilik tezroq va osonroq muloqot qilish uchun eshiklarni ochadi. "Axborotning izchilligi" tushunchasini olib tashlash uchun ta'limda ko'p tillilikni kuchaytirish, albatta, muloqotdagi cheklovlardan qochish imkonini beradi va bu unga muloqotning boshqa bosqichiga o'tish imkonini beradi.

Ko'p tillilik amaliyoti intellektual moslashuvchanlikni va ijodkorlikni oshiradi. Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, erta yoshdan boshlab bir nechta tillarda gaplashadigan qo'llab-quvvatlovchi muhitda o'sgan bolalar bir tilda gapiradiganlarga qaraganda ko'proq idrok etish va intellektual jihatdan moslashuvchan bo'ladi [7]. Bir tomonidan ko'rsatilgan "birinchi tilni ikki karra o'zlashtirish" modelidan foydalangan holda, ota-onalari doimiy ravishda turli tillarda gapiradigan bolalar ikki ona tilida teng darajada ravon va qulay bo'lib o'sadi va hatto uchinchi va to'rtinchi tillarni ham o'rganishi mumkin. Ushbu tadqiqot uy sharoitlariga qaratilgan bo'lsa-da, bu ko'p tillarni biladigan o'quvchilar intellektual jihatdan moslashuvchan bo'ladigan sinf kontekstlarida ham amaliydir. Intellektual moslashuvchanlikni oshirish turli xil hayotiy topilmalar bilan tasdiqlangan. Pretoriyalik nutq va til terapevti doktor Elsi Naude ko'p tillilik amaliyotini keng o'rganar ekan, ota-onalar bolalarni qo'shimcha tillarni o'rganishga undasalar, ular ham bolaga intellektual sarmoya kiritishlarini tushundi [7]. Shunday qilib, bir nechta tilni yaxshi biladigan ko'plab bolalar yuqori lateral fikrlash qobiliyatiga ega, ko'proq ijtimoiy moslashuvga ega, ularning fikrlash va fikrlash qobiliyatlari yaxshiroq va kognitiv qobiliyatlari ham yuqoridir [7]. Eng kamida ikki tilda gapiradigan bolalar bir tilda gapiradiganlarga qaraganda maktabda yaxshiroq o'qishlari [7] bilan izohlanadi. London ta'lim instituti (ULIE) tomonidan ikki tillilik bo'yicha olib borilgan so'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, siz ikki tilda gaplashsangiz, maktabda yaxshiroq o'qiydiz [7]. Ko'p tillilik turli madaniyatlar va tajribalarni tushunishni ta'minlaydi, shuning uchun ko'p tillilik ko'p madaniyatli xususiyatga ega [10]. Tillar vakuumda ishlamaganligi sababli, madaniyat va jamiyat uning mavjudligida asosiy rol o'ynaydi. Chunki til sotsiolingvistik, etnolingvistik va psixolingvistik masaladir [1]. Shunday qilib, til jamiyat, madaniyat va aqlga tayanadi. Shu munosabat bilan, ko'p tillilik tegishli tillarda mavjud bo'lgan jamiyatlarning madaniy qadriyatlarini avtomatik tushunish va qadrlashni kuchaytiradi. Turli tillarni o'rganish natijasida olingan tajribalar odamlarning, jamiyatning qarashlarini, ko'nikmalarini, e'tiqodlarini avtomatik ravishda o'zgartirishga va dunyoqarashning kengayishiga olib keladi. Bu atributlarning barchasi rasmiy ravishda sinfda va norasmiy ravishda sinfdan tashqari kundalik muloqotda o'rgatiladi. Misol uchun, biz Kisvahili tilini Keniya kontekstida o'rganimizda, biz uning kelib chiqishi, suahili xalqi, shuningdek, ularning madaniy va an'anaviy qadriyatlarini o'rganishga majbur bo'lamiz, bu esa o'quvchilarning tasavvurlarini o'zgartiradi.

Ko'p tillilik bugungi mehnat bozorida raqobatbardosh ustunlikni ta'minlaydi. Akademik va kasbiy ma'lumotlardan tashqari, ish beruvchilar qo'shimcha afzallik sifatida kerakli tillarda ravonlikni izlaydilar. Shu sababli, ko'p tilli bo'lish bu ming yillikda har qanday ish izlovchi uchun ortiqcha. Buni faqat ko'p tillilik o'quv dasturiga kiritilgan taqdiridagina amalga oshirish mumkin. Amerika ta'lim kengashi (ACE) tomonidan o'tkazilgan aniq so'rov shuni ko'rsatdiki, jahon iqtisodiyotida muvaffaqiyatli raqobatlash uchun boshqa tilda gapirish muhim ahamiyatga ega [10]. Shu munosabat bilan ko'plab til ko'nikmalarini rivojlantirish iqtisodiy o'zgarishlarga yordam beradi. Masalan, Isroil va Gollandiyada mos ravishda ibroniy yoki golland tilini bilish uning ta'lim olish va ish bilan ta'minlash imkoniyatlarini cheklaydi [10]. Kanadada ikki tillilar uchun ish haqi mukofoti mavjud. 1981 yilda faqat bitta tilda gaplasha oladigan Kvebek aholisi ingliz-fransuz ikki tilli bo'lganlarga qaraganda 1,6% kam daromadga ega edi [10].

Ko'p tillilik ham inson kapitalining ko'rinishidir [9]. Buning sababi shundaki, ko'p tillilik ko'nikmalari xarajat evaziga yaratiladi (inson, o'qituvchilar va ota-onalarning til ko'nikmalarini oshirish, materiallar va boshqa o'quv qurollarini sotib olish vaqti). Til ko'nikmalari, ayniqsa, shaxsning iste'molchi va ishlab chiqaruvchi rolda samarali bo'ladi. Til ko'nikmalariga ega bo'lmaganlar uchun bu juda qimmatga tushadi. Shuning uchun mustahkam va har tomonlama inson kapitaliga ega bo'lish uchun ta'lim tizimida ko'plab tillarni o'zlashtirish foydalidir. Ko'p tillilik milliy birlikka yordam beradi, ayniqsa odamlar o'zlarining mahalliy tillari bilan bir qatorda xorijiy tillarni ham o'rganishlari maqsadga muvofiq xisoblanadi. Bu jarayonda manfaatdor odamlar avtomatik ravishda hamjihatlik qiymatini qabul qiladilar. [7] Ma'lumotlarga ko'ra, bu hamjihatlik haqiqati misrlilik o'qituvchi doktor Ayman Al Asarning so'zlariga ishora qilib, ta'kidlaganidek, agar jiddiy qabul qilinsa, Kisvahiliy Keniyadagi 42 qabilani birlashtirishda, ayniqsa bahsli vaziyatdan keyin katta rol o'ynashi mumkinligini ta'kidlagan. 2007/2008 yillardagi saylovdan keyingi zo'ravonliklarga olib kelgan umumiy saylovlar. Siyosatchilar va boshqa rahbarlar milliy birlik va taraqqiyotda hayotiy yo'l xaritasi sifatida ishlash uchun milliy tilni targ'ib qilish orqali ko'p tillilikdan foydalanishlari mumkin.

Shu bilan bir qatorda bilamiz-ki ko'p tillilik aqlni charxlaydi. Turli tadqiqotlarga ko'ra, ko'proq tilda gapiradigan odamlar narsalarni yaxshiroq aniqlashlari va har qanday chalg'ituvchi ma'lumotlarni aniqlashlari mumkin. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, yangi tilni o'rganish miyadagi neyronlarni faollashuviga va uning faoliyatini yanada yaxshilashga yordam beradi. Xuddi shu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, keyingi tilni o'zlashtirish yoshi qanchalik katta bo'lsa, miya tuzilishining o'sishiga ta'siri shunchalik katta bo'ladi. Tadqiqotlarga ko'ra, bir nechta tillarni tez-tez ishlatadigan ko'p tilli odamlar diqqat, qisqa muddatli xotira va inhibitsiyon bilan bog'liq hududlarda ko'proq faollikyuqori bo'ladi.

Xulosa. Shunday qilib, ko'p tillilikning ko'p foydasi borligini ko'rdik. Albatta, biz ularning barchasini muhokama qila olmadik, chunki bu juda ko'p vaqt va izlanishlarni o'z ichiga oladi. Ammo biz to'g'ridan-to'g'ri ta'lim jarayoniga ta'sir qiluvchi

eng muhim afzalliklarni ta'kidladik. Shuningdek, biz ko'p tillilikning ta'lim jarayoniga qanday ta'sirini ko'rsatishga harakat qildik. Biz ko'p tillilikning ta'siridan xabardor bo'lishimiz va o'quv jarayonida bolalar o'z ona tillaridan foydalanish foyda keltirishini hisobga olishimiz kerak. Shunday ekan, ta'limda umuman insonning turli faoliyatlarida ko'p tillilikni rivojlantirishga harakat qilishimiz kerak.

ADABIYOTLAR

1. Agirdag, O. va Vanlaar, G. (2018). Ikki tillilik xalqaro jurnali, 1(22), 123-137.
2. Baker, C. (2001). Foundations of bilingual education and bilingualism (3rd ed.). Clevedon: Multilingual Matters. [2] Baker, C. (2006). Foundations of bilingual education and bilingualism. Clevedon: Multilingual Matter.
3. Cummins, J. (1991). Interdependence of first- and second-language proficiency in bilingual children. In E. Bialystok (Ed.) Language processing in bilingual children. Cambridge: Cambridge University Press, 70-89.
4. Callahan, Rebecca M. 2005. "Tracking and High School English Learners: Limiting Opportunity to Learn." American Educational Research Journal 42:305-328
5. Genessee, F. (Ed.). (1999). Program alternatives for linguistically diverse students. Santa Cruz, CA: Center for Research on Education, Diversity and Excellence. [19]
6. Haworth, P., Cullen, J., Simmons, H., Schimanski, L., McGarva, P., & Woodhead, E. (2004). The role of acquisition and learning in young children's bilingual development: A sociocultural interpretation. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 9(3), 295-309.
7. Jimerson, S., Ferguson, P., Whipple, A., Anderson, G., & Dalton, M. (2002). Exploring the association between grade retention and drop out: A longitudinal study examining socio emotional, behavioral, and achievement characteristics of retained students. The California School Psychologist, 7, 51-62. [23]
8. Krashen, S., & Terrell, T. (1983). The natural approach: Language acquisition in the classroom. Hayward, CA: Alemany Press
9. Rumberger, R. (1995). Dropping out of middle school: A multilevel analysis of students and schools. American Educational Research Journal, 32(3), 583-625.
10. Tabatadze, S. (2015). Factors Influencing the Effectiveness of Bilingual Educational Programs: The Prospects of Pilot Programs in Georgia. Journal Bilingual Education, (Vol. 12).